

הפסד משקין של שביעית לצורך מצוה

ראשי פרקים

- א. יסוד האיסור
- ב. שני סוגי איסורים
- ג. איסור חמץ ואיסור שביעית
- סיכום

ידועה ההלכה שחידש מרן הרב קוק זצ"ל בענין שפיכת יין של שביעית לכוס של עשרת המכות, שהיא אסורה¹.
 ויש לשאול: הרי בכל יין של קידוש ישנו איסור "בל תשחית" ומה נשתנה הדבר בשמיטה?
 אמת נכון הדבר, שלגבי "בל תשחית" עצמו ישנו היתר של "צורך מצוה", ומבואר הדבר בראשונים². ואולם עדיין יש לשאול, שאיסור בזיון אוכלים גם לצורך מצוה היה צריך להיות אסור, כמבואר במסכת ברכות (כ:), שאין זורקים קליות ואגוזים לפני חתן וכלה בימות הגשמים, שהם נמאסים³.
 וכבר נשאל המג"א (סי' רצ"ט ס"ק ג) על זה, מדוע בכוס של הבדלה אין חוששים לביזוי אוכלין, ולא תירץ שזהו צורך מצוה - וזאת מפני הסיבה הפשוטה, שאף שזהו צורך מצוה מ"מ יש בכך ביזוי אוכלין.
 המג"א תירץ ש"בדבר מועט" אין להקפיד, ונראה שמקורו טהור מהמבואר במסכת ברכות (נב:), שפרורין שאין בהם כזית מותר לאבדן⁴.
 על פי זה יש לשאול, אם איסור בל תשחית ואיסור ביזוי אוכלין אינם אסורין בדבר מועט, מדוע יהיה אסור לשפוך יין שביעית לצורך מצוה בארבע כוסות?

1. "שבת הארץ" קונטרס אחרון סימן כב והובא ב"ספר השמיטה" פרק ז' ג' בהערה, והובא גם בקצש"ע "שערים המצוינים בהלכה" סי' ק"ח ס"ק ב' ע"ש.
 2. ע"י שלטי גבורים ע"ז פרק א', ובתוספות ב"מ לג ע"ב ד"ה מדברי - העירני יידי הרב אברהם פרידלנד.
 3. ע"י אנצ"י תל' ערך "בזוי אוכלים". וע"י ב"י סי' קע"א בשם הראב"ד שחולק, וסובר שלצורך חתן וכלה התירו זריקת קליות ואגוזים.
 4. כן לפי הגירסא שלפנינו, וכן הוא בכל הפוסקים. אך רש"י (שבת קמג.) גרס "ואסור לאבדן", וראה פרק ב' לביאור דעתו.
- * הערת העורך: נראה שאין זה מדין חצי שיעור כלל, אלא מגדרי "בזיון אוכלין". כשמדובר בכמות קטנה שטאבדת, אין זה כלל "בזיון", שכן זהו דרך העולם שנאבד מעט, ואם כן אין כלל בעיה, שהרי יסוד האיסור של בזיון אוכלין הוא מצד בעיטה בשפע הטוב שהשפיע חקב"ח בעולם (רש"י תענית כ: ואם אין בעיטה - אין כלל איסור).
- זו גם הסיבה שפרורין שאין בהם כזית מותר לאבדם - שכן דרך העולם שלא לחקפיד על כך. ונראה שגם איסור "בל תשחית" אין בפירושים שאין בהם כזית - שכן אין להם ערך וחשיבות וזהו הגדר לאיסור בל תשחית ולא שיעור בלבד.
- לעומת זאת, בפירות שביעית הזין הוא "לאכלה", ולכן גם הפסד מועט, שאינו בדרך אכילה יהיה אסור. (ואמנם שטיפת סיר עם שיירי מאכל שביעית תחיה מותרת, שכן כך דרך אכילה.) [ש.ל.]
- תשובת המחבר: אף שהנחת העורך ש"פחות מכזית" אינו בגדר בזיון, מ"מ אין זה מיישב מדוע איסור תורה של "בל תשחית" (שהוא לדעת רבים לא רק בעץ פרי) הותר כאן, שהרי לשון "מותר לאבדן" משמעו אפילו בידים? ע"כ צריך לומר שהוא מגדרי שיעור "כזית".
- וכן לשונו של רבינו יהונתן הכהן מלוניל (משנתנו): "כי הפירוין הפחותין מכזית מותר לאבדן ביז, דלא חשיבי, ולא מיקרו אוכלין". וכוונתו ש"אין אכילה פחות מכזית" (ע"י ברכות מס:).

ויש לבאר יסוד העניין בדרך הבאה:

א. יסוד האיסור

יסוד האיסור של הפסד פירות שביעית הוא מהפסוק (ויקרא כה,ו) "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה", ודרשו (פסחים נב:) "לאכלה ולא להפסד", והיא דרשה גמורה דאורייתא. והאריכו כבר הראשונים לדון בגדר של מצוה זו. לפי דעת הרמב"ן האיסור נובע מן העשה של "לאכלה", שמשמעותו לנהוג בפירות הללו באופן מכובד ולא של בזיון. זוהי "קדושת שביעית" ששנינו בכל מקום. אמנם במצוות עשה גמורות ששעורן בכזית די פשוט שאין מצוה בחצי זית. למשל אדם שיש לו חצי זית מצוה די פשוט שאין מצוה באכילתו, שהרי זה גידרה של המצוה, לאכול כזית. אולם כאשר יש איסור, ולכאורה אפילו איסור הנובע מחמת ציווי חיובי - לאו הבא מכלל עשה עשה, יש לראות את הדבר באופן שונה⁵.

ב. שני סוגי איסורים

והנה מצינו ברמב"ם הבחנה בין שני סוגי איסורים:

א. איסורים שחצי שיעור אסור מן התורה.

ב. איסורים שבהם חצי שיעור מותר מן התורה.

ביחס לאיסורי **מאכלות** פסק הרמב"ם כר' יוחנן בגמ' שחצי שיעור אסור מן התורה. אולם ביחס לשבת, מפורש ברמב"ם במספר מקומות אחרת:

"עקר ולא הניח (פשוט שהוא דרבנן) או שהוציא **פחות מכשיעור פטור**". (שבת יב,ט)

"הכותב אות אחת פטור" (שבת י"א,ט). וכל פטור ברמב"ם - דרבנן⁶.

וא"כ יש לחלק בהכרח בין איסורי **אכילה** שהם איסורי **חפצא**, ובהם חצי שיעור אסור, לבין שאר איסורים שהם איסורי גברא, ובאדם כל שלא עשה כשיעור לא עשה ולא כלום.

דעת רש"י (שבת עז.) שחצי שיעור אסור מן התורה גם בשבת⁷.

את דעת רש"י יש לבאר בשתי דרכים:

א. כל מלאכות שבת הן גם בחפצא.

ב. השיעור איננו מגדיר את הפעולה אלא את העונש, והפעולה עצמה אסורה בכל שהוא (דרך זו נראית יותר).

עפ"י זה יובן היטב מה שנחלקו רש"י והרמב"ם בענין הפסד פירורין שאין בהם כזית:

לרמב"ם שרק באיסורי חפצא יש דין חצי שיעור, ואיסור בל תשחית ובזיון אוכלין הם בגברא, ממילא "פירורין שאין בהם כזית **מותר** לאבדן"⁸.

לרש"י שאין הבדל בין איסורי גברא וחפצא, פירורין שאין בהם כזית **אסור** לאבדן⁹.

5. וכ"כ מפורש תוס' שבת (צא: ד"ה כגון) וברשב"א שם. ויש חולקים, עיי' אנצ"י תל' כרך טו עמ' תרכה ובהערה 397.

6. כל זה כדעת התוספות המובאת במשנה למלך שבת פרק י"א, ולא כמו שכתב המשל"מ עצמו בדעת הרמב"ם.

7. עיי' בס' תוצאות חיים לגאון ר' מנחם זעמבע הי"ד סי' ח' מה שפלפל בדבר, וצרף לכאן.

8. רמב"ם ברכות ז,יא ע"פ גרסת הגמ' שבידינו.

9. כך גורס בשבת קמג. ובברכות זו דעה חולקת.

ג. איסור חמץ ואיסור שביעית

הרמב"ם בהלכות חמץ ומצה (ז,א) כתב:

האוכל מן החמץ כל שהוא הרי זה אסור מן התורה שנאמר "לא יאכל".

ותמה הכס"מ, מדוע יש צורך בפסוק מיוחד הרי בלאו הכי היה צריך להיות אסור כמו כל חצי שיעור? ונשאר בצ"ע.

ועפ"י המבואר שאיסור חמץ הוא אסור חפצא לזמן¹⁰ ממילא מובן אמאי צריך פסוק מיוחד - לתדש שאף שנראה לכאורה שהוא דין בגברא כמו שבת, מהפסוק הנוסף נלמד שדינו בחפצא.

ואין להקשות מיום כיפור ששם נתחדש אסור חצי שיעור לפי שיטת ר' יוחנן, וא"כ מוכח לכאורה שגם באיסורי גברא יש איסור חצי שיעור? - דשאני יום הכפורים שדינו בעינוי ולא באיסור אכילה, וממילא הגברא הוא עצמו החפצא של האיסור, שמחוייב בעינוי אף בכל שהוא ודו"ק¹¹.

מכל זאת נלמד שאיסור שביעית, שהוא בודאי בחפצא ולא בגברא, שהרי איסורו נובע מדין הקדושה, שהוא העשה של "לאכלה", והרי הוא קדוש כתרומה¹², וממילא אסור להפסידו, א"כ שיעורו בכל שהוא באיסור אכילתו, ונתברר לנו מקחו של צדיק, ומדוע בהפסד פירות שביעית אסור גם בכל שהוא.

סיכום

- א. איסור "בל תשחית" ישנו רק בכזית.
- ב. לצורך מצוה מותר להשחית אך לא לבזות אוכלין.
- ג. בדבר מועט - פחות מכזית - מותר גם לבזות אוכלין.
- ד. ישנו הבדל לפי הרמב"ם לענין פחות מכשיעור, בין איסורי גברא שאיסורם רק בכזית, לבין איסורי חפצא שאסורים בכל שהוא.
- ה. לדעת רש"י אין הבחנה כזו, ולדעתו חצי שיעור אסור בכל דבר, כולל פירורים - ואין הלכה כמותו.
- ו. לדעת הרמב"ם איסור חמץ בפסח הוא איסור חפצא לזמן ואיסורו בכל שהוא.
- ז. פירות שביעית שאיסור השחתתם נובע מקדושתם - אסור להפסידם אף לצורך מצוה, ואפילו בדבר מועט פחות מכזית.

10. עיי' צפנת פענח "כללי התורה והמצוות" א', עמ' רז-רט.

11. עיין אנצ"י תל' ערך "חצי שיעור".

12. וע"ע במנחת חינוך (מצווה שכס) שכתב כך לגבי שביעית ותרומה, וכן בפתיחת הפרי מגדים להל' שח"טה (שורש ב) שכתב לגבי איסור אכילת בהמה שלא נשחטה כראוי, שהוא בכלשהוא, ובכולם מיירי באיסורי חפצא (אף שלא כתב כן בפירושו).